

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOG BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XXIX

Zagreb 2005.

Broj 56

rasprave i prilozi

UDK 282:338 Kotor
Izvorni znanstveni rad

POSljedICE EKONOMSKE KRIZE PO KATOLIČKU CRKVU U KOTORU KRAJEM SREDNJEG VIJEKA: *HISTORIA* *CALAMITATUM**

Lenka BLEHOVA ČELEBIĆ, Podgorica

Na pragu novoga vijeka Kotor se našao u teškoj ekonomskoj i političkoj krizi. Prelaskom grada pod mletačku upravu, postupno je dolazilo do stabilizacije. U članku se prikazuje jedan segment te krize – manjkavo stanje upravljanja imanjem Katoličke crkve u Kotoru. Na osnovi Statuta i dokumentacije prikazuje se stanje i mjere poduzete radi sprječavanja daljnjeg rasula. Opisuju se pojedini dijelovi tog procesa poput patronata, imigracija i negativnih pojava. Na kraju, zaključuje se da se krajem XV. stoljeća ekonomska pozicija Katoličke crkve može smatrati konsolidiranom zahvaljujući naporima mletačkih vlasti i suradnji Crkve. Konsolidacija ekonomije crkvene imovine povukla je za sobom i učvršćenje pozicija Katoličke crkve na političkom, društvenom i vjerskom planu i uklopila se na taj način u reformske napore Rimske kurije širom Europe.

KLJUČNE RIJEČI: *Katolička crkva, Kotor, patronat, beneficij, kler, prokurator crkava, mletačka vlast, crkvena povijest, srednji vijek.*

U XV vijeku zatičemo Kotor u vrlo nezavidnoj situaciji: iscrpljen ratovima, sa praznom gradskom blagajnom, bez dovoljno zemlje u zaleđu i sa društvenom tenzijom na relaciji plemstvo i patricijat, grad i selo, katolici i pravoslavno okruženje. Mi se u ovom izlaganju nećemo baviti političkim aspektima ove krize, nego posljedicama koje je usljed teškog stanja trpjela katolička crkva u Kotoru, koliko ih oslikava štura dokumentacija.

* Rad se objavljuje u izvornom obliku.

U priči o istorijatu crkve i sveštenstva u Kotoru nema osjetljivije i češće pretresane tačke od pitanja patronatnih prava i crkvene imovine. Sudeći po arhivskoj dokumentaciji, institucija patronata u Kotoru imala je ranije veoma snažnu poziciju i bezobzirno je uticala na crkvene poslove. Podsjetimo se da je prema kanonskom pravu patron bio predlagatelj sveštenika na upražnjeno mjesto; ako je sveštenik obavljao svoju dužnost, ali je bez njegove krivice došlo do smanjenja prihoda crkve, patron je mogao da ga pomaže kako ne bi živio u siromaštvu; patroni su imali pravo da prilikom liturgija i obreda sjede u crkvi na istaknutim mjestima. Sa druge strane, patronova obaveza bila je da obnavlja i popravlja crkvu.¹ Patronove obaveze bile su, dakle, usmjerene na gazdinstvo crkve čiji je ktitor bio. Međutim, u Kotoru su patroni često shvatali patronat na jedan feudalni način, a to se sa dolaskom mletačkih vlasti promijenilo: ubuduće, nova vlast je istisnula previše samopouzdanu patronu. To je na neki način odgovaralo i crkvi koja je bila sita tolike zavisnosti od laičkih patrona. Ali se taj proces ostvarivao postepeno i bio je, razumljivo, praćen velikim otporom.

Patroni crkava su bile najčešće vlasteoske porodice, tek tu i tamo po koja bogata pučka. Ekonomska moć propadajuće vlastele je u to vrijeme već slabila, ali se na društvenom planu još uvijek činilo da ona čvrsto drži vlast u gradu. Kotorsko plemstvo, okrenuto sebi, bez širih vidika, bilo je u to vrijeme već retrogradni faktor društvenih zbivanja, bez sposobnosti, mogućnosti i kapitala da bude nosilac napretka, jer se trošilo upornim nastojanjem da sačuva svoje političke pozicije. A te su se pozicije temeljile na starim običajima, starim pravima i starim prezimenima – kao u slučaju institucije patronata. Ipak, dinamični trgovački sloj, koji je bio uspješniji u vođenju poslova, tražio je svoje mjesto pod suncem. Vrlo brzo je počeo da shvata da je patronat sjajna prilika za društvenu emancipaciju i reprezentaciju, kao i prilika za takmičenje sa plemstvom.

Najbolja slika toga što su patroni smatrali svojim pravom jeste dokumentacija o sudskoj parnici koja se vodila 1479. godine kada je umro dugogodišnji arhidakon i biskupski vikar Antonije Druško. Tada su na biskupski sud kojem je predsjedavao biskupov vikar Ivan Paltašić došli Danijel i Jeronim Druško, braća pokojnika, tvrdeći da, pošto je njihov brat umro te godine, prihodi njegovih beneficija shodno običaju pripadaju njima (*le soe intrade deli soi beneficati in tal ano de he morto come soi attinenti e propinqui secondo consuetudine e usanza de questa terra de Catharo*). Pokojni Antonije je bio nadarbenik crkava Sv. Mihaila, Sv. Antonija, Sv. Lorenca i Sv. Agate, kao i kanonik katedralne crkve. Od nabrojanih crkava, samo je u crkvi Sv. Antonija porodica Druško imala patronatna prava, jer je otac braće Marin tu crkvu i osnivao. Tužiocima su protestovali protiv nasilnog upada sveštenika Tripuna Vrakjena u posjed crkve Sv. Mihaila. Optuženi Vrakjen je, naprotiv, tvrdio da takav običaj nikada nije postojao (*allegando certe usanze e consuetudine mai servade in questa terra*), pozivajući se na statut kaptola kanonika. U tom statutu se jasno kaže da ako kanonik premine nakon 1. marta, prihodi njegovih beneficija sve do septembra slijede njegovoj zaostavštini. Ali to se odnosilo na kanonike katedralne crkve, a ne na beneficije pod patronatnim pravom. Prema Vrakjenu, Antonijeva braća su mogla polagati pravo jedino

---

¹ *Corpus iuris canonici* (CIC) § 1448 - 1470: *De iure patronatus*. Citiramo iz novijih edicija koje su jedino dostupne u našim bibliotekama kako bi olakšali pristup materiji. Inače, za proučavanje kanonskog prava najbolja je Friedbergova edicija (Ae. FREIDBERG, *Corpus iuris canonici*, Lipsiae/Leipzig 1878).

na prihode njegovog kanonikata. U pitanju su bili još i prihodi crkve Sv. Marije od Rijeke gdje je pokojnik također bio jedan od sveštenika. Svjedoci dovedeni na sud od strane tužioca bili su sveštenici Antonije de Bocolis, Matej Lekja, Nikola Paskvali, Ivan Grasso, Matej Tomov, Luka Bogjenović, Marin Basige, Nikola Bjelanović, Mihajlo Basha, Ivan Bolica, Nikša Milićev, *ser* Nikola Palmica, sveštenici Luka Radanović, Lizardo Salvator i Matej Vrakjen. Potonji je potvrdio navode tužilaca. Prema njima, kazao je Vrakjen, doista je vladao običaj da rodbina naslijedi prihode sveštenika umrlog u martu i poslije, u čemu se njihovi iskazi podudaraju (*dixit ut supra*). Neki od svjedoka (Mihajlo Baska) sjetili su se da je uprkos takvoj praksi dolazilo do slučajeva da poslije smrti kanonika njegove prihode nisu naslijedili rođaci, nego ih je preuzeo biskup (*quando obiit presbyter ... /ime sveštenika izostavljeno/ ... dominus episcopus accepit introitus suorum beneficiorum*). Iz iskaza drugih dovedenih svjedoka proizlazi da su svi sveštenici čije je prihode prisvojio biskup umrli u avgustu i kasnije. Napadnuti kanonik Tripun Vrakjen se branio govoreći kako je optužba *falsissima* i kako su iskazi dovedenih svjedoka izmanipulisani radi koristi koju svi navedeni imaju od običaja nasljeđivanja; najavio je namjeru da se žali papi ili metropolitnoj crkvi. Smatrao je da on kao novi upravnik crkve čiji je pokojni Antonije bio držilac ima prava i na sve prihode, i u tom smislu je donešena i presuda u korist Vrakjena.²

Odbijen je, dakle, pokušaj laika da ubiru crkvene prihode, ali je upadljivo sa kolikim uvjerenjem su laici i patruni nastupali, uvjereni da im običaj daje za pravo. Doduše, Druškovi su bili potomci bogatog trgovca Marina Druška koji je bio kreditor biskupije u Kotoru i imao vrlo razgranate poslove. Marin i zatim njegovi potomci odlučno su se borili za emancipaciju svog društvenog sloja – bogatih pučana, koji su teško dolazili do političkog uticaja od kotorske vlastele. Nije bila slučajnost što je testament Marina Druška izričito tražio da za sveštenika Sv. Antonija – crkve koju je osnivao svojim sredstvima – dođe pripadnik puka.³ Redovna pojava bila je da su patroni tumačili svoja prava kako je odgovaralo njima.

Godine 1435. je pred biskupa došao vlastelin Drago Lukin i izložio prisutnima da je sagrađio u crkvi Sv. Tripuna oltar posvećen Sv. Nikoli. Oltar je bio opskrbljen od imanja koja je koristio sveštenik Ratko Tolani. Međutim, sveštenik je posljednja četiri mjeseca zapustio oltar i patron je od biskupa zahtijevao da odobri imenovanje novog sveštenika koji bi preuzeo Tolanijeve obaveze. Tolani je na saslušanju naveo da nije vodio računa o oltaru zbog pohare kuge i obećao je da će ubuduće vršiti svoje zadatke kako treba. Biskup ga je proglasio krivim, ali ga nije razriješio budući da je Tolani za svoj izostanak ipak naveo ozbiljan razlog.⁴ Sličan spor je pred biskupa 1440. godine iznijela i jedna od bratovština kada se žalila na nesavjesne sveštenike. Dokumentat se nije sačuvao čitav, tako da ne možemo da utvrdimo razlog negodovanja članova bratovštine (vjerovatno Sv. Križa - flagelanata), ali iz biskupove presude proizlazi da je biskup smatrao prigovor opravdanim i potvrdio je pravo bratovštine da postojeće sveštenike razriješi i odabare nove, uz ogradu da konačnu

² *Biskupski arhiv Kotor (BAK) IV, 52 (15. VI. – 30. VII. 1479.*

³ I. STJEPČEVIĆ, *Arhivska istraživanja Boke Kotorske*, Perast 2003, str. 145 - 146; *ibid.* 142 – 143: naveden tekst testamenta u cjelini.

⁴ *BAK I, 92 (10. XI. 1435).*

riječ mora da ima on.⁵ Patroni su vjerovali da postavljanje i razrješavanje sveštenika jeste njihovo »sveto« pravno.

Iz dokumenta vidimo da su patroni doista bili energični kada je bila dovedena u pitanje svrha finansiranja sakralnih objekata. Nisu htjeli da troše njihov teško stečeni novac na nefunkcionalne oltare i zatvorene crkve, jer je sastavni dio njihovog pakta sa crkvom bio da će se služiti mise za duše njihove i njihovih rođaka. Iako je crkva očekivala od njenih vjernika nesebične poklone motivisane isključivo vjerskim osjećanjima, bilo je nemoguće da tako nešto zaživi u sredini gdje se do bogatstva dolazilo na jedan praktičan, prodoran, naporan način. Osnovno pravilo kojim su se u slučaju donacija crkve rukovodili bogati građani bilo je *do, ut des* – uostalom, radilo se o starom načelu rimskog prava.

Patroni su smatrali svojim neotuđivim pravom i izbor prokuratora po njihovom nahođenju. Ovaj izbor se uvijek obavljao u prisustvu svih patruna ili njihovih zastupnika i često je imao zvaničnu i svečanu formu. Zadatak i svrha prokuratorskog posla bila je prije svega zaštita imovine. Nije slučajnost što su prokuratoru često pripadali porodicama patrona. U samostanima je praksa bila drugačija, jer je tamo prokuratora birao konvent, to jest skupština redovnika ili redovnica. Primjer toga je zapis iz 1498. godine koji ozvaničuje izbor Tomaša i Jakova Paskvalića kao opunomoćenika franjevačkog samostana Sv. Bernarda. Konventu je prisustvovalo četrnaestoro braće, ali u prokuratora su birani laici.⁶

Kada je u Kotoru 1437. godine izbila kuga, mnogi sveštenici su platili epidemiju životom. Biskup Marin Kontareno (1434 - 1454) je tada smatrao da ima pravo da u vanrednim vremenima kuge preuzme vanredne mjere i zaobiđe patronatna prava »ne znajući da je to zabranjeno« (*nesciendo talem rem sibi vetitam esse*). Nakon povratka u raskuženi grad, patroni su mu dali do znanja njihovo nezadovoljstvo.⁷

Sa dolaskom mletačkih vlasti, porodice patrona su nastojale da svoje prohtjeve ne temelje samo na običajnom pravu, nego da sebi osiguraju zvaničnu potvrdu vlade. Težili su da uklope svoje interese u politiku novih gospodara. Primjer toga je mletački duka iz 1443. godine koji je konfirmacija patronatnih prava porodice Bizanti na crkvu Sv. Marije od Rijeke, uz obrazloženje da je tako bilo *semper*, bez obzira što im je komes Lorenzo Vikturi ta prava oduzeo. Viturijev postupak se u dukalu anulira i ubuduće se zabranjuju slične uzurpacije.⁸ O razlozima koje je imao komes ne kaže se ništa; možemo pretpostaviti da je komes oduzeo crkveni posjed Bizantijevima jer ga je našao u zapuštenom stanju, što je mletačke vlasti posebno uznemiravalo. Brzo zatim je u toj crkvi postavljen Nikola Bizanti, mladi klerik koji je čekao na prvo slobodno mjesto (*vacans*).⁹

Crkva Sv. Marije od Rijeke bila je kolegijatna, imala je više sveštenika (*collegae*). Godine 1441. je imala upravnika Nikolu Vikturi, vikara Marina Tihoe, sveštenike Ratka Tollani,

---

⁵ BAK I, 123 (8. IX. 1440).

⁶ IAK SN XXI, 227 (!9. (1498): Prisutni: Frančesko Drago, Frančesko iz Šibenika, Frančesko iz Bara, Frančesko iz Pirana, fra Pavle, Andrija iz Kotora, Anđelo iz Dubrovnika, fra Frančesko, Bernardin iz Kotora, Ivan iz Kotora, Matija iz Šibenika, Valentin iz Kotora I Klement iz Ugarske.

⁷ BAK I, 21 (23. VIII. 1437); tekst dokumenta vidi u: L. BLEHOVA ČELEBIĆ, Pomeni kuge u kotorskim notarskim spisima 1326–1503, *Istorijski zapisi*, god. LXXV, br. 1.-2., Podgorica 2002., str. 53.

⁸ G. ČREMOŠNIK, Koterski dukali, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Sarajevo 1922, str. 152.

⁹ BAK I, 78 (27. V. 1440); *ibid.* 109 (19. I. 1436).

Mateja Primi, nekog Florija i Ivana Merovog. Njima se pridružio još novajlija Nikola Bizanti. Osim Viktorija koji nije bio prisutan i koji je crkvu dotirao iz svojih sredstava (sam je platio potrebne pehare i ruha), svi su ostali sveštenici jedva mogli živjeti od prihoda crkve. Ratko Tolani je, na primjer, bio nadarbenik još crkve Sv. Đorđa od Puča. Kada je umro, objavio je biskup, kako je bila njegova obaveza, poziv svim držiocima patronatnih prava u crkvi. Pojavili su se samo braća Druško kao opunomoćenici sveštenika Matije Lekja koji je polagao pravo na beneficij jer je bio sestrić preminulog Tolanija. Biskup je njegovo pravo priznao i potvrdio ga je kao nadarbenika.¹⁰

Kao što vidimo, prilikom svakog izbora sveštenika na dužnost, patronatna prava su imala presudni značaj. Biskup je prema kanonskom pravu imao ovlaštenja za postavljanje sveštenika na upražnjena mjesta, ali je pritisak patrona crkava njega tjerao da se ponaša što osjetljivije može – jer bi u suprotnom slučaju lišio crkvu materijalne podrške građanstva, a vlastitih sredstava je imao nedovoljno. *Anno Domini* 1449. je za upravitelja crkve Sv. Andrije, koja je bila »u nadležnosti« bratovštine Sv. Križa, na mjesto preminulog sveštenika Matije Buće izabran od strane bratovštine i potvrđen od biskupa Matija Mihenov Vrakjen.¹¹ I ova crkva, odnosno dvije crkve, Sv. Andrije i Sv. Petra, bile su patronat porodica koje su naslijedile prvobitni patronat osnivačice crkava Nuce. Patronat su po pravu nasljedstva držali Živko Palmica, sin, i tri kćeri: Jeluša, udata za Nikolu Gruboicu, Anica, udata za Mihenu Vrakjena i Slavuša, kćerka i univerzalna nasljednica Nucinog sina Mihe- ne Palmice, udata za apotekara Antonija Bello. Pokojna Nuce je bila nesporno jedina kti- torka crkava. Nakon njene smrti i kada se birao novi sveštenik crkvene vlasti su preispitale zahtjeve svih gorenavedenih i utvrdile da je izbor sveštenika bio legitiman jer su svi imali udio u patronatnim pravima. Međutim, direktni potomci, djeca Nuce, ta prava će zadržati samo dok budu živa, jer je Nucin univerzalni nasljednik bio Mihena Palmica i taj je svo nasljedstvo i sva prava prenio na kćer Slavušu, ženu apotekara Bello. Samo Slavuša može, dakle, da prenosi svoja patronatna prava na svoje potomke.¹²

Mletačke vlasti su ulagale velike napore da se materijalne prilike crkve dovedu u red. Poznata je činjenica da su Mleci prihvatili Kotor pod svoje okrilje uz izvjesno oklijevanje, jer su mjerili svrsishodnost i isplativost takvog koraka.¹³ Kada je odlučeno da se udovolji molbama Kotorana, znalo se da se započinje avantura sa neizvjesnim uspjehom. Ipak, Mleci su računali na katoličku crkvu kao na prirodno saveznika u lokalnoj upravi, štavi- še, kao izvor prihoda i kreditora. Ali taj očekivani saveznik se pokazao kao bolesnik kome je bio potreban dug oporavak. Iako se već prije dolaska Mlečana znalo da je ekonomsko, ali i disciplinarno stanje u kotorskoj dijecezi zapušteno, tek nakon predaje grada izašla je na vidjelo cijela istina i činjeni su doista intenzivni koraci na popravljajući stanja stvari.

Ipak, i prije dolaska nove uprave bilo je pokušaja da se isprave najgori promašaji u gazdova- nju crkvenom imovinom, koji, međutim, nisu urodili plodom. Još odlukom od 1410. godine ustanovljeno je da sva sveštena lica imaju obavezu da u roku od šest mjeseci dostave svoje

¹⁰ BAK I, 265 – 266 (a. 1449).

¹¹ BAK I, 329 (13. X. 1449).

¹² BAK I, 330 (a. 1449).

¹³ Istorijat kotorskih ponuda Veneciji cf. P. BUTORAC, *Kotor za samovlade*, Perast 1999., str. 79 – 115; A. DABINOVIĆ, *Kotor pod mletačkom republikom*, Zagreb 1934., str.11 – 17.

posjedovne i pravne isprave koje se tiču imovine i dobara opštine, kao i ubiranja prihoda od tih dobara u toku proteklih trideset pet godina. Nakon tog roka isprave neće biti priznavane kao važeće. Za sporne isprave nadležan je gradski sud. U slučaju nepostojanja isprave bilo je moguće dokazivanje pozivanjem na *consuetudo* (običaj) i vjerodostojne svjedoke.

Razlog ovih mjera je bilo zamršeno stanje crkvene imovine i potreba da se napravi popis. Ko nije bio u stanju da dokaže posjedovanje nekretnine u razdoblju od trideset pet godina, nije imao prava da pristupi komisiji zaduženoj za ovjeru tih isprava. Mogao je, doduše, da plati doprinose za ovih proteklih tri i po decenija čime bi stekao posjedovno pravo. Ko može da dostavi ispravu sačinjenu u skladu sa Statutom, ima i važeće posjedovno pravo. Dakle, garantovana je validnost urednih isprava, a nametnuta obaveza nabavke novih posjedovnih listova i popisa u slučajevima gdje stari ili nisu postojali ili nisu zadovoljavali.¹⁴

Kasnijeg datuma je datirana odluka da se na dan Sv. Đorđa izabere komisija trojice plemića, dopunjena po želji biskupa dvojicom ili trojicom kanonika ili sveštenika. Zadatak komisije bio je da u toku od osam dana nakon imenovanja obiđe sve crkvene zgrade i zemlje koje su propale usljed lošeg gazdovanja. Ako se dokaže da o njima niko ne vodi računa, opština će ih preuzeti i ponuditi u zakup *per medietatem*. Odredba se odnosi na crkvenu imovinu unutar i van grada.¹⁵

Okupljeni plemići (*congregati nobiles viri*) Tripun Mihajlov Buća, Nikola Marinov Buća i braća Marin i Ivan, sinovi Nikole Buće, su na zajedničkom sastanku odredili opunomoćenike za crkvu i samostan Sv. Nikole. Oni kao osnivači i upravnici crkve, nadahnuti Božjim duhom i ljubavlju (*fundatores ... dictam ecclesiam gubernantes ... divino spiritu et amore ... inspirati*) odlučili su da postave za prokurateore crkve sveštenika Đorđa Radovog i laike Nikolu Glavati i Matiju Bizanti. Ovlašćenja prokuratora odnosila su se na zaštitu prava crkve i samostana Sv. Nikole od svih koji su prisvojili ili namjeravaju da prisvoje (*ab omnibus occupantibus et occupare volentibus*) i za izdavanje crkvenih zemalja u zakup, ali, shodno Statutu, nikako u trajni. Zaduženi su i da ubiraju prihode i vode računa o dobiti. Skupštini su prisustvovali fra Dominik iz Dubrovnika, lektor i vikar Nikole iz Zadra, provincijala iz Dalmacije, i konvent monaha Sv. Nikole. Isto tako su prokuratoru vodili računa o tehničkom stanju zgrade i sklapali su ugovore vezane za popravke i dogradnju. Godine 1419. su na primjer uposlili dominikanca fra Petra iz Zadra da izvrši neke popravke. Zanimljivo je da je prvobitno samostan imao kao prokurateore opata dubrovačkog dominikanskog samostana Andriju iz Draća, opata kotorskog samostana fra Nikolu, i samo jednog laika, Trifuna Buću. Ali sa vremenom se pokazalo da je mnogo bolje da prokuratoru budu laici, na čemu su vlasti i insistirale, jer su nakon utvrđenog lošeg stanja crkvene imovine smatrale da duhovne osobe ne vode dobro crkveno gazdinstvo.¹⁶

---

¹⁴ *Statuta Cathari (Stat Cath)* CLIX: *Quod presbyteri, fratres, moniales et alii religiosi debeant praesentare omnia instrumenta et iura ecclesiarum*; ibid. XXV: *De additione addita Statuto loquenti de affectibus, primiciis, et decimis exigendis per presbyteros et religiosos, cum assignatione termini in petendo predicta*; ibid. XXIV: *Quod cartae seu instrumenta ecclesiastica et saecularia facta secundum ordines et Statuta Cathari, et de cetero fienda, valeant, et sint firma* (31. V. 1410); ibid. III, str. 368: *Quod conficiantur inventaria bonorum omnium et possessionum omnium ecclesiarum et monasteriorum civitatis Cathari et sui districtus*.

¹⁵ *Stat Cath* CCCCXXXVII: *Quod possessiones ecclesiarum et monasterii Cathari et districtus visitentur per officiales deputatos post festum S. Georgii* (30. XI. 1424).

¹⁶ *IAK SN* III, 348 / 282 (21. IV. 1420); ibid. 265 (7. VIII. 1419).

Zbog lošeg upravljanja crkvenim dobrima, otimanja i nedomaćinskog korišćenja, zabranio je Statut i to da se ova imovina izdaje u trajni ili privremeni zakup i odlučeno je da zakup može biti ugovaran isključivo u formi *per medietatem*. Notaru i kancelaru se zabranjuje izrada isprava o zakupu, zamjeni ili prodaji crkvenih dobara pod kaznom 200 perpera. Nije bila dozvoljena ni zamjena nekretnina između laika i sveštenog lica. Onaj ko prijavi prekršioaca ove naredbe dobija trećinu novčane globe uz garanciju anonimnosti. Odredba se odnosi i na pripadnike prosjačkih redova.¹⁷

Cilj sprječavanja daljeg propadanja crkvene imovine ima i odredba koja zapovijeda da ubuduće samo komes i sudije moraju da odobre davanje crkvenih nekretnina u zakup, pošto se lično uvjere na licu mjesta u kakvom je nekretnina stanju.¹⁸ Slična odredba se odnosi i na zabranu izdavanja u zakup nekretnina samostana Sv. Đorđa od Zaliva.¹⁹

Statut sumira stanje: zbog nehajnosti prokuratora crkava i samostana oštećena su prava crkve; crkve se ne popravljaju kako treba, nedostaju kaleži, knjige, ruha i obredne potrepštine. Prokurator ubuduće moraju, pod kaznom 25 perpera, da nabave sve što je odlučeno od strane vlasti za vrijeme trajanja njihove dužnosti. Zabranjeno je bilo kakvo darivanje, zamjena, prepuštanje, osim ako nije odobreno dvotrećinskom većinom Malog, Tajnog i Velikog Vijeća.²⁰ Po svemu sudeći su prilike u Kotoru bile mnogo gore nego u susjednom Dubrovniku. I tamo su se odredbe Statuta bavile pitanjima crkvene imovine, ali više u preventivnom smislu, poput odredbe koja je sprječavala da se prosjačkim redovima daruju zemlje u testamentima. Darivane zemlje su se prema odredbi morale prodati u roku od dvije godine i za novac kupiti potrepštine za redovnike.²¹

Pregled Statutarnih odredbi koje se bave materijalnim stanjem crkvene imovine kotorske dijeceze dokazuje da je stanje bilo alarmantno. O lošem stanju mnogih crkvenih zgrada govore dokumenti i suviše često: crkve su prokišnjavale, propadale, bile napuštene i naherene, njihova zemljišta niko nije obrađivao, imovina je otimana. Sekularizacija, što prikrivena (trajni zakup) što otvorena (zapljene, pljačke i zaposjedanja crkvenih zemalja) je uzela maha. Siromašenju crkve doprinosilo je i slivanje izbjeglog klera iz susjednih krajeva u grad. Relativna poplava sveštenika iz Albanije bila je posljedica istiskivanja hrišćanskog elementa iz tih krajeva. U dokumentaciji ima srazmjerno visok broj duhovnih lica uz čija imena je dodata oznaka *albanensis*.²² Naročito mnogo sveštenstva je vjerovatno stiglo nakon II. Skadarskog rata (1419 – 1423) kad je u Kotor došlo mnogo izbjeglica. Među monasima je bila nekolicina iz Skadra ili Drača, kao na primjer dominikanac Dimitrije iz Skadra pominjan 1443. godine kada se davala u zakup kuća na Prčanju koja je

¹⁷ *Stat Cath CCCXXXVIII: De afflictationibus et alienationibus possessionum ecclesiarum non faciendis perpetuo vel ad tempus.*

¹⁸ *Stat Cath CCCXXXIX: Quod non fieri debeant afflictationes possessionum ecclesiarum.*

¹⁹ *Stat Cath XIV: Quod bona stabilia monasterii Sancti Georgii de Culpho Cathari nullo modo afficientur permanentiter, donentur nec alienentur.*

²⁰ *Stat Cath II, str. 367: Quod procuratores ecclesiarum teneantur sub certa poena suo tempore expedire illas fabricas ecclesiarum, quae fuerint per regimen ordinatae, construi et reparari (28. II. 1431).*

²¹ *Liber Statutorum civitatis Ragusii*, Dubrovnik 1990 (reprint), VIII, c. XCVI.

²² A. MAYER, *Monumenta Catarsensia*, sv. II., JAZU/CANU, Zagreb 1981., str. 172 (8. XI. 1332) (*Dominicus albanensis*).

pripadala samostanu Sv. Nikole. Dimitrije se javlja kao potpisnik u ime samostana, ujedno sa budućim opatom Bazilijem iz Licija i monahom Mihenom Buća. Bio je opat samostana u godinama 1432. – 1444.²³ Iz Drača je bio i đakon Đorđe Romani, kojeg je biskup Faseoli 1458. godine unaprijedio u zvanje sveštenika i kasnije ga nalazimo kao kanonika.²⁴

U Kotor se sklonilo i nekoliko duhovnih osoba iz Ulcinja. Sveštenik Sergije iz Ulcinja spominje se 1492. godine kao kapelan crkve Sv. Tripuna.²⁵

Ali duhovnici su stizali i prosto iz razloga što njihovi beneficiji nisu mogli da ih prehrane. Kako je Kotor bio mali i pretrpan sveštenicima, ovi sveštenici su najčešće završavali u Dubrovniku gdje su mogli da prežive nešto bolje. U dubrovačkim izvorima ima mnogo pomena ovih sveštenika: kao primjer, navedimo Dimitrija Spana iz poznate arbanaške porodice sa sjevera Albanije.²⁶ Neki su otišli i u Srbiju, na primjer u Prištinu, gdje je postojala rimokatolička zajednica.²⁷ Sveštenik Paskval Pribov iz Skadra je preko Kotora nastavio u Mletke – u punomoći koju mu je dao vojnik iz posade kotorske tvrđave spominje se kao stanovnik Mletaka.²⁸

Prisutne su bile i druge nezdrave pojave koje su vukle crkveno gazdinstvo u ponor, poput izraženog gomilanja prebendi u rukama sveštenika iz redova lokalnog plemstva, opšteg nedostatka gotovog novca, nedjelotvornog fiskalnog sistema i nepoštovanja rezidencijalne obaveze čak i od strane samih biskupa. Potonje je doprinosilo i tome da se u dijecezi osjećalo odsustvo čvrste ruke.

Mletačkim vlastima je izgledalo kao da je sve to rezultat nedomaćinskog ponašanja, ali suštinski uzroci su bili drugi. Nesigurnost i malodušnost crkvenih čelnika bila je logična posljedica stalno prijetjećih ratova, nepostojanja čvrste države, ekonomskog propadanja, agrarne krize, gubitka imovine u zaleđu daljem (srpski djelovi kotorske dijeceze) i bližem (Grbalj) i opšteg haosa. Rim se činio daleko, a papa izgledao bespomoćan da zaustavi prodiranje Osmanlija.

A zub vremena je nagrizao ili su nadolazile katastrofe. Ivanko, graditelj brodova je u svom testamentu zavještao četiri vreće kreča za popravku crkve Svete Petke koja je prokišnjava. ²⁹ Godine 1433. Senat je odobrio isplatu pedeset dukata iz mletačke blagajne, jer je

---

²³ *IAK SN* X, 301 (22. X. 1443); *ibid.* IX, 320 (2. VII. 1444); *ibid.* XIV, 320 (12. III. 1435). U Kotoru su boravili još Sergije iz Skadra, spominjan kao pomoćnik kapelana tvrđave (*IAK SN* XXI, 139/13. VII. 1497), Stefan iz Skadra (*BAK* III, 22/septembar 1461), franjevac Matija iz Skadra (*IAK SN* XVII, 13/5. XII. 1486), dominikanac Andrija iz Drača (*IAK SN* V, 100/24. X. 1430) i drugi. O putanjama sveštenstva iz naših krajeva vidi još L. ČORALIĆ, Duhovne osobe s hrvatskih prostora u Mlecima od XIV. do XVIII. stoljeća, *Croatia Christiana periodica*, god. XVI., br. 30., Zagreb 1992., str. 42, 48 et passim.

²⁴ *BAK* II, 239 (28. V. 1458); *ibid.* 249 (8. III. 1458) et passim.

²⁵ *BAK* III, 311 (4. II. 1492).

²⁶ I. BOŽIĆ, Spani – Španje, *Glas SANU*, sv. CCCXX/2, Beograd 1980., str. 39 – 40.

²⁷ *BAK* I, 227 (a. 1448): *diaconus albanensis*; *ibid.* III, 245 (26. IV. 1463): *Petrus albanensis*; K. JIREČEK, *Istorija Srba*, sv. II., Beograd 1952. (drugo izdanje), str. 76; I. MANKEN, *Dubrovački patricijat*, sv. I, Beograd 1960., str. 81. O duhovnim licima iz južnog i sjevernog primorja u Dubrovniku vidi podrobno u: D. DINIĆ – KNEŽEVIĆ, *Migracije stanovništva iz južnoslovenskih zemalja u Dubrovnik tokom srednjeg veka*, Novi Sad 1995., str. 123 – 145.

²⁸ *IAK SN* XIX, 19 (11. X. 1493).

²⁹ *IAK SN* IV, 397 (11. VIII. 1431).

crkva Sv. Franje u Kotoru nastradala u požaru prilikom proslave sklapanja mira. Iskra od u znak zahvalnosti upaljenih luča (svečanost zvana *fallodia*) preskočila je na krov crkve koja je sagorjela.³⁰ Sama činjenica da je grad i za ovako hitnu popravku morao da potraži finansije sa strane govori o tome da je stanje u gradskoj kasi bilo loše, jer pedeset dukata nije bila prevelika svota. Kao i u modernim vremenima, novac od trgovine se slivao u džepove privatnih lica, dok je gradska blagajna zjapila prazna.

Tužne sudbine mnogih sakralnih objekata u Kotoru oslikava i primjer samostana Sv. Nikole od Vrtova kojem su zavještali svoja dobra mnogi bogati građani: Mihailo Pelegrina pedeset perpera za izgradnju, a Bučić Buća trideset četiri perpera da se napravi drveni kor.³¹ Jedan od darioca samostana bio je i sveštenik Marin Drago, upravnik crkve Sv. Nikole od Vrtova. Drago je poklonio franjevačkom redu »svoju« crkvu sa vrtom sa tim ciljem da na tom mjestu franjevci osnuju samostan. U darovnoj povelji se ističe da to čini iz razloga dubokog poštovanja koje gaji prema redu i želje da pomogne. Donacija je adresovana na fra Šimuna iz Dubrovnika, gvardijana samostana reda Male braće stroge stege, i povjerenika Ivana Kapistrana, generalnog vikara i generala provincije Italije, Dalmacije, Albanije, Grčke i cijelog Istoka.

Crkva Sv. Nikole sa zemljištem obuhvatala je petnaest kvadrantjola, dovoljno zemlje za izgradnju samostana sa nekim malim zemljištima za uzgajanje povrća i namirnica za samostansku kuhinju. Darilac Marin Drago je zadržao pravo da služi mise u poklonjenoj crkvi i takođe je smatrao nepobitnim, svoje i svojih nasljednika, pravo na patronat. Jedino na ovaj način se može objasniti poklanjanje crkve od strane upravnika. On je, zapravo, u suštini prepustio crkvu tako da je faktički prepustio materijalni objekat, ali formalno je samo prenio svoja patronatna prava na druge osobe, jer nije bio vlasnik crkve, samo njen upravnik i patron.³²

Zanimljiv je i pomen Kapistrana, slavnog franjevačkog misionera i protivnika husitskog pokreta. Giovanni Capistrano (1386 – 1456) bio je pravnik u službi kralja Ladislava Napuljskog koji je na osnovu vizija odlučio da stupi u franjevački red. Bio je prisutan generalnoj kapituli u Asisiju i sudjelovao je u ostvarenju reforme reda. Godine 1451. ga je papa Nikola I poslao u Austriju da propovjeda protiv husita. Nakon pada Konstantinopola (1453) branio je zajedno sa Hunjadijem Beograd (1456). Kapistran je bio kanonizovan 1724. godine.³³ Iz pomena u dokumentu se vidi da je Kapistranovo ime bilo dobro poznato i u Kotoru.

Novoosnovani samostan je nastavio sa prikupljanjem sredstava za izgradnju. Gvardijan Šimo iz Dubrovnika je uz saglasnost fra Nikole iz Trogira, fra Filipa iz Dubrovnika, fra Mihaila iz Kotora i fra Maša iz Kotora ovlastio Bučića Buću, Nikolu Maho i Jakova Go-

³⁰ *Acta Albaniae Veneta (AAV)*, sv. II., München 1971., str. 15, br. 3565 (4. VII. 1433); DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Graz 1954, s. v. *fallodia*.

³¹ *IAK SN X*, 587 (27. I. 1450); *ibid.* 633 (27. III. 1450).

³² *IAK SN IX*, 235 (4. I. 1445).

³³ Podrobnije o Kapistranu preporučujemo studiju J. HOFERA, *Iohannes Capistranus*, Roma – Heidelberg 1964 – 1965.; S. ANDRIĆ, *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana: povijesna i tekstualna analiza*, Slavonski Brod – Osijek 1999. O njegovim izvještajima koji se odnose na naše krajeve cf. K. JIREČEK, *Istorija Srba*, sv. II., Beograd 1952 (drugo izdanje), str. 394, 402, 405 (sa propratnom literaturom).

nelu iz Mletaka za prokurateore opunomoćene za ubiranje milostinja i podizanje zgrade.³⁴ Godine 1457. je na mjesto rektora crkve konkurisalo neko neovlašćeno lice (*persona illegitima*), a 1465. godine je papa Pavle II naredio pismom da se rasčiste sporovi zbog ovog rektorata (*dillucidar le differenze*).³⁵

Samostan Sv. Nikole, ili bar njegova osnovna zgrada, dovršen je do kraja vijeka. Međutim, u tim vremenima, ništa nije imalo zajemčeno trajanje. Kao što su košeni ljudski životi, tako su i materijalna dobra nepovratno uništavana. Godine 1505. se u nekim testamentima ponovo određuju ostavinski darovi za izgradnju samostana jer je bio porušen u ratu (*occassione belli fuerat destructum*). Misli se na drugi mletačko – turski rat (1499 – 1503) u kojem Mleci nisu uspjeli da zaštite domaće stanovništvo, iako su se na to obavezali.³⁶ Tadašnji pretstojnik samostana, Petar Drago, počeo je sa ponovnim prikupljanjem sredstava za obnovu zgrade koja je bila potpuno uništena.³⁷ Iz dubrovačkih izvora znamo da je isti predstojnik 1495. godine, dakle kratko prije pohare, naručio od dubrovačkog slikara Božidara Vlatkovića palu sa likom sv. Vićenca koja bi bila ista kao na u dubrovačkom dominikanskom samostanu. Cijena za gotov rad je trebala da iznosi dvadeset dukata.³⁸

Dakle, neke crkve su nicala kao feniks iz pepela. Ali gradske vlasti nisu vidjele najveći problem u kataklizmama, nego u trulom sitemu upravljanja crkvenom imovinom. Bez obzira na iskazanu dobru volju, statutarne odredbe nisu se uvijek poštovale, prije svega zabrana da se crkvene zemlje izdaju u trajni zakup kao što se redovno radilo ranije.³⁹ Trajni zakup je inače širom Evrope, ne samo u Kotoru, prouzrokovao velike gubitke zemljišnog fonda. Kulischer navodi da se u XIII i XIV vijeku crkveni posjed izdaleka nije mogao uporediti sa onim od X vijeku, i to upravo zbog davanja zemalja pod, za crkvu nepovoljnim, uslovima.⁴⁰

Mnogi zapisi svjedoče o tome da se izdavanje u trajni zakup po inerciji praktikovalo i dalje, iako nije više bilo pravilo. Godine 1431. je na primjer sveštenik Tripun Pautinov, kanonik i pleban crkve Sv. Marka Evangeliste, izdao Ratku Andriću iz Perasta u trajni zakup sedam kvadranjola što ih je na ostrvu Sv. Mihaila crkvi poklonila mletačka uprava. Cijena zakupa je dogovorena na četiri perpera i tri poklona u naturalijama godišnje.⁴¹ Ali je kroz dokumentaciju vidljivo da se u trajnom zakupu vidjelo samo manje zlo, jer je svima postalo jasno da je neisplativ.

Tako je 1460. godine arhiđakon Ivan Paltašić predložio kaptolu kanonika da se da u trajni zakup neki napušteni kamenjar kod Škurde koji ništa ne donosi, a iziskuje samo troškove

³⁴ IAK SN IX, 239 (8. I. 1445).

³⁵ BAK XXIII, 49 (*Benefizio de San Nicolo de Orti*).

³⁶ G. STANOJEVIĆ, *Jugoslovenske zemlje u mletačko – turskim ratovima XVI – XVIII vijeka*, Beograd 1970., str. 21, 23-24.

³⁷ IAK SN XXIV, 321 (8. X. 321): testament Stoslave “Zapinize” je odredio za samostan jedan livel za izgradnju; *ibid.* 322 et passim.

³⁸ J. TADIĆ, *Grada o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII – XVI v.*, sv. I, Beograd 1952, 682 (31. III. 1495).

³⁹ IAK SN II, 416 (5. III. 1397): Biskup Bartolomej (1348 - 1349) izdao je Grubaču Ilijinom u trajni zakup šumu samostana Sv. Đorđa od Zaliva.

⁴⁰ J. Kulischer, *Opća ekonomska istorija*, Zagreb 1957, I, 116.

⁴¹ IAK SN IV, 271 (14. X. 1431).

(*quoddam terrenum ... in Scurda valde petrosus et vacuum, sterile et nullius utilitatis nec ad presens nec in futurum ex eo potat aliquid expectari ...*). Natalin Metikov, zainteresovani za zakup, nudio je četrnaest groševa godišnje. U kaptolu se povodom toga predloga pokrenula rasprava (*unde in capitulo multis verbis disputatum*) u kojoj je odlučeno da komisija od sveštenika Ivana Tripuše, Matije Lekja i Mihene Vlado na licu mjesta izvrši uvidaj i ocjenu parcele. Sveštenici su se vratili i potvrdili da je parcela neplodna i kamenjasta (*locus sterilis et saxosus*) i da od nje nema koristi za crkvu. Tek nakon toga su kanonici odobrili izdavanje.⁴²

Podvlačenje neplodnosti i beskorisnosti čestice ukazuje na riješenost crkve da ne zaobilazi gorenavedena ograničenja gradskih vlasti, osim u izuzetnim slučajevima. Dosljedno se nije poštovala ni zabrana mijenjanja nekretnina između laika i crkvenih lica, inače ne bi moglo doći do zamjene zemljišta između sestara Sv. Klare i Marina Buće iste godine.⁴³

Oko statutarne odredbi, ma koliko su bile izričite, ponekada su nastajale nejasnoće. U jednom sudskom pretresu je građanin Nikola Sciti izložio da je imao ugovor sa sveštenikom Nikolom Bućom, upravnikom Sv. Marije od Rijeke i nadarbenikom te crkve. Držao je u trajnom zakupu kuću te crkve koju je plaćao šest perpera godišnje i tražio je da mu upravnik da ispravu o zakupu, ali upravnik nije htio i pozivao se na statutarne član prema kojem ima pravo da izda ispravu jedino zajedno sa vlastima. Zato je Nikola Sciti molio komesa da zajedno sa sudijama obiđe kuću. Komes i pratioci su udovoljili molbi i uvidjeli da je kuća, ranije u lošem stanju, popravljena i dobro održavana i naredio je upravniku da potvrdu izda.⁴⁴

Vlasti su takođe nastojale da imaju svoj udio u gazdovanju sa crkvenom imovinom strogim sprovođenjem odredbi o prokuratorima ne samo crkvi, nego i samostana. U članu XVIII Statuta naređeno je da se izaberu dvojica plemića – staratelja za svaki samostan u Kotoru.⁴⁵ Institucija ovih prokuratora je postojala i ranije, ali novina se možda sastojala u tome da su ranije prokuretoze birali sami samostani, dok su se nakon dolaska mletačke uprave pitale gradske vlasti.

Ipak, iako je pokretač pokušaja da se napravi katastrik crkvenih posjeda bila laička vlast, ne može se reći da crkvena vlast nije saradivala. Godine 1438. su biskupovi vikarijusi naredili pojedinim sveštenicima da svako osadi i prokrči dio zemljišta koji pripada crkvi za koju je odgovoran. Odluka određuje obavezu svakome, uključiv biskupa. Biskup je bio zadužen da osadi deset kvadranjola, arhiđakon šest, arhiprezviter tri, itd. I bez druge dokumentacije, puki uvid u ovaj spisak svjedoči o tome da je crkva u Kotoru (i ne samo u Kotoru) imala pozamašan zemljišni fond. Samo neobrađenog zemljišta na koje se ova odluka odnosi bilo je ukupno najmanje 79, 5 kvadranjola, pri čemu su neke stavke izostavljene; tu ne ulaze obrađeni posjedi, kuće, vrtovi, pekare, pećnice, solane, carina za ribolov.⁴⁶

⁴² BAK III, 124 (6. VI. 1460).

⁴³ IAK SN IV, 272 (9. X. 1431).

⁴⁴ IAK SN IV, 335 (11. XII. 1431).

⁴⁵ Stat Cath XVIII: *De electione procuratorum monasteriorum et ecclesiae Sancti Triphonis*.

⁴⁶ Carina za ribolov je iznosila 1437. godine četiri perpera, kasnije (1443.) sedam perpera godišnje, kako vidimo iz ugovora o zakupu koje je sklopio biskup Kontareno sa Marinom Novakovim tih godina. Vidi IAK SN VI, 219 (12. IX. 1437); ibid. X, 313 (26. X. 1443).

Podsjetimo da je katolička crkva u Kotoru posjedovala na primjer cijelo brdo Vrmac koje je izdavala u zakup. Sigurno nije bila slučajnost što su naredbu izdali vikarijusi zajedno sa Živkom Drago, gradskim činovnikom kojeg je kaptol zadužio za nadgledanje sa titulom »upravnik crkava zadužen za osađivanje« (*rector ecclesiarum ad trapiendum*).

Uprkos izloženome, zabrinjavajuće stanje je potrajalo i dalje. Biskup Faseolo (1457 – 1458) je, pošto je preuzeo dijecezu, naredio da mu svi držioci dostave svoje isprave kako bi mogao da stekne bolji pregled o stanju nepokretne imovine crkve. Podsjetio je one koji će se oglušiti o njegov zahtjev da je beneficij dužnost i naknada za rad, a ne samo uhljebljenje, i prijeti oduzimanjem posjeda ako prozvani ne dostave tražene isprave u roku do dvije nedjelje dana.⁴⁷

Posebnu pažnju Statut posvećuje samostanu Sv. Đorđa od Zaliva. 1431. godine je datiran član kojim se pokušava spriječiti rasulo u kojem se samostan našao. Tekst Statuta spominje »zabrinjavajuće stanje«, prokišnjavanje crkvenog krova, uništenje ulaznih stepenica samostana. odlučeno je da se na popravku brzo propadajućeg samostana izdvoji godišnje sto perpera, i to pedeset perpera na dan Sv. Ivana Krstitelja i pedeset na dan Rođenja Hristovog. Prokuratorima se nalaže da sakupe sve prihode, odvoje za troškove života i odjeću opata i dvoje sveštenika (ili monaha), a od ostatka da učine sve šta je moguće da poprave »sramno« stanje u kojem se samostan nalazi. Kazna za neizvršenje naloga iznosila je sto dukata.⁴⁸

Ali u jadnom stanju nije bio samo jedan samostan. Na primjer, 1432. godine je gvardijan samostana Sv. Franje fra Ciprijan iz Šibenika u pratnji samostanskih staratelja obišao crkvu Sv. Franje koja je bila u veoma trošnom stanju (*minabatur ruina*). Zato je prokuratorima uloženo da se crkva pod hitno popravi, ali kako nije bilo novčanih sredstava u samostanskoj blagajni, odlučeno je da se u te svrhe proda jedan vinograd koji je samostanu zavještala Kotoranka Katarina Androva. Vinograd je obuhvatao sedam kvadrantjola i nalazio se u Kavču. Komes i sud su odobrili.⁴⁹

Nezaustavljivo propadanje crkvenih posjeda i zgrada se nastavljalo sve do kraja XV vijeka. U jednom dokumentu iz 1497. godine se objavljuje i obrazlaže davanje u zakup vrta na Šuranju koji je bio u vlasništvu biskupije. Sveštenik Francesco de Maliano, prokurator biskupa de Cleregatis, izdao je vrt u zakup za deset perpera godišnje vikarijusu Tripunu Vrakjenu. Zapušteni vrt se nalazio ispred crkvice Sv. Petra. U dokumentu se u množini govori o dobrima biskupije kojima prijeti propast jer su ostala bez upravitelja dobara i posjeda koji bi bili dobri domaćini umjesto da gledaju samo svoju korist. Ton dokumenta odaje nezadovoljstvo biskupa i njegovog okruženja sa načinom na koji se gazduje sa imetkom crkve. Objašnjenje, neobično opširno za jedan standardni ugovor o zakupu nevelikog vrta, dato je sa ciljem da se ne stvori utisak da crkvene vlasti ne poštuju odluku gradske uprave da se crkvena dobra ne izdaju. Na dva mjesta se podvlači da je izdavanje odobrio rektor Kotora Piero Leon.⁵⁰

---

⁴⁷ BAK II, 303 (6. VII. 1457).

⁴⁸ Stat Cath XII, str. 379: *De provisione facta ecclesiae et monasterio Sancti Georgii de Culpho Cathari*.

⁴⁹ IAK SN V, 510 (29. XI. 1432).

⁵⁰ IAK SN XX, 208 (23. I. 1497).

Osnivači crkava i držioci patronatnih prava su gledali na te fondacije kao na rezervni dio svoje imovine namjenjen, po mogućnosti, i potrebi, za kandidate iz njihove rodbine. Ponekad, zauzimali su takav stav da je pri čitanju dokumentacije jasno da su se u njihovoj misli slivali pojmovi vlasničkog i patronatnog prava. Primjera tog odnosa je mnogo.

Godine 1477. su pred zamjenika biskupa stigli sveštenik Matej Lekja u ime svoje i svoje sestre, apotekar Antonije Bello u ime svog sina Mihaila i Nikola Palmica, svi direktni potomci osnivača (*fundatores*) crkve Sv. Petra i Andrije, i obavijestili zamjenika da su izabrali za upravnika crkve sveštenika Palmu Palmicu, brata gorerečenog Nikole, tražeći da ga potvrdi. Stavljanje zamjenika pred svršen čin jasno odaje da se zamjenik nije uplitao u izbor.⁵¹

Problem u vezi sa patronatnim pravima je predstavljala i činjenica da se plemstvo smatralo prirodnim držiocem crkvenih beneficija na užtrb puka. Godine 1454. su se kotorski pučani žalili Senatu da je vlastela zajedno sa kanonicima prisvojila neku papsku bulu *in facto beneficiorum et canonicatum*, na štetu pučana. Postojanje bule je potvrdio i sada već treviski biskup Kontareno.⁵² Kako se u dukalu ne kaže kakav je bio sadržaj bule, možemo da pretpostavimo da su pučani polagali pravo na patronat u nekim crkvama, ali plemići su sprječavali pučko učešće u upravi tih crkava. Pregledom raspoloživih podataka možemo lako utvrditi da je većina prezimena osnivača crkava u Kotoru doista pripadala plemstvu.

PATRONATI

<i>Crkva</i>	<i>Porodica</i>
Sv. Luka	Drago
Sv. Antonije	Druško
Sv. Andrija i Sv. Petar	Palmica, Lekja
Sv. Marija od Rijeke	Bizanti, Gimo
Sv. Lorenzo	Drago, Calixto
Sv. Nikola	Drago
Sv. Marko	Sciti, Paskvali, Glavati
Sv. Mihael	Gimo, Paskvali, Buća, Sihi
Sv. Jeronim	Paltašić
Sv. Krst u Kavču	Buća
Sv. Pavao na Mulu	Bazilio, Drago
Sv. Marija Magdalena	Jakanja, Kalić

Izvori nam, dakle, oslikavaju da katolička crkva u Kotoru na kraju XV vijeka nije bila pošteđena posljedica teške krize i da joj je bila potrebna temeljna *sanatio in radice*. Iz krize je postojao jedini izlaz: zaokret u gazdovanju crkvenom imovinom praćen drakonskim administrativnim mjerama. Ove administrativne mjere su sporo, ali djelotvorno otpočele novu epohu prilagođavanja crkve novonastaloj ekonomskoj situaciji i dolasku novog

⁵¹ BAK IV, 36 b (15. IV. 1477).

⁵² G. ČREMOŠNIK, Katorski dukali, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Sarajevo 1922., str. 170.

vremena u kojem je crkva ubuduće uspjela da se izbori za zdravije institucije, dosljedniju centralizaciju i obostrano korisnu saradnju sa laičkim okruženjem. Počelo je da otkucava novo razdoblje koje je iza sebe ostavilo košmar raskola, unutrašnjeg nejedinstva i borbe za opstanak. Uspjeh u kotorskoj dijecezi bio je tim veći što se ovdje crkva suočavala ne samo sa globalnim teškoćama, nego i dubokim podjelama u izuzetno teškoj političkoj situaciji koja je zahtjevala višestruke napore, mnogo taktike i odlučnosti. Na kraju XV vijeka, zatičemo katoličku crkvu u Kotoru kako-tako konsolidovanu u svim ključnim pitanjima njenog djelovanja.

Summary

THE CONSEQUENCES OF ECONOMIC CRISIS IN THE CATHOLIC CHURCH IN KOTOR IN THE LATE MIDDLE AGES: HISTORIA CALAMITATUM

At the end of the Middle Ages Kotor was in the middle of the really complicated and harsh situation, which was result of numerous wars, external pressures and internal divisions. After the city recognized the Venetian rule, the Venetian authorities found out that the bad economy of the city was especially poor in the area of the Church property. Since Venetians considered Catholic Church as their ally in the administration of the city, they invested money and efforts to improve the situation. But because of these actions Venetian administration came across hostility and resistance of the local patrons, who used to involve in the ecclesiastical matters. Therefore, for the Catholic Church in Kotor the period of the Venetian rule was a better – though not ideal – age, since this politics enabled Church to be more independent from the local nobility. This article describes some of these examples that can be found in the documents kept in the Kotor archives

KEY WORDS: *Catholic Church, Kotor, patronage, benefit, clergy, Venetian rule, ecclesiastical history, Middle Ages*